

Artūras Tereškinas

JURGIS AMBRAZIEJUS PABRĖŽA: “PRIE MYLĖJIMO ŠVENTO...”

Jurgis Ambraziejus Pabrėža (1771–1849) – ženklus XVIII a. pabaigos – XIX a. pirmosios pusės Lietuvos kultūros asmuo. Jis išreiškia vieną ano laiko žmogaus elgsenos bei veiksenos tipą, kuris apibūdinamas kaip asketo ir stoiko derinys. Griežtas sau ir kitiems (šito įrodymu gali būti dažnas J. A. Pabrėžos pamokslų sakiny: „Jók Pons Jezus pasaky, kad óz kožna žodi tó|zti y|ztarta atadóus žmonis rokunda dyinoiy Suda“¹) ir sykiu gyvenimo užgrūdintas žmogus, galėjęs tarti: „Wysy turtay yr karunkas nieks yr prysz mani / Nor mazas prudelis weinok uzmał meira / Tunkiey pry dydelu turtu tykros szieszczes neira / Wysad linksmus esu ar aru ar seiju / Praszaw Deivy buk yr tolaus mana giradeiju“².

J. A. Pabrėža su nuostaba žvelgė į gamtą, matydamas joje Kristaus žmogiškosios prigimties žymes – taip jo asmenyje išibūtino pranciškoniškas kristocentrizmas³. Kreipdamasis į žmones, susirinkusius klausyti jo pamokslo, J. A. Pabrėža sako, kad jie „łosnay bytelys y wyina kópytely sósymetósys nómusy tawa Szwętusy aplink tawi Szwęcziausis Bytyneli, bowyjes, noriedamis yszmokty Prowas tawa Szwętos“ (P. 96). Dievo pavadinimas Švenčiausiu Bitinėliu, o žmonių – bitelėmis yra aiški gamtos adoracijos žymė (net Viešpats vadinamas gamtos tvarinio vardu). Ja pažymėta ir tėvo Ambraziejaus, botaniko, veikla: rinkdamas augalus, sudarinėdamas herbarus, parinkdamas augalams vardus, jis tarsi iš naujo kuria „svietą“, lyg kultūros herojus mėgina sutvarkyti gamtos pasaulį, Viešpaties padedamas iš chaoso vykdo savo visuomenės misiją ir kultūros lemtį. J. A. Pabrėža įvedė stebimą gamtą į gerai sutvarkytos kalbos erdvę, sistemingai aprašė jos pagrindinius požymius: jo „Taisliaus“ antroji dalis vadinasi „Apie sistemą ir botaninius ter-

¹ Pamokslų Wayringosy Meteryjosy Ał rožniu wyltu, iwaryriusy łaykusy sakity par Kónyga Ambrožiejó Pabreža Terčyjorió Zokana Szwęta Tiewa Prączyszkaus. – Lietuvos MAB RS, f. 9, b. 3360, p. 390 (toliau tekste nurodomas vien puslapis).

² *Biržiška V.* Nežinomi senieji lietuviški tekstai. – K., 1931. – P. 41.

³ *Gidžiūnas V.* Šv. Ambroziejus Pabrėža – šv. Pranciškaus dvasios sūnus // *Aidai*. – 1976. – Nr. 8. – P. 366.

minus“. Augalijai aprašyti vartojami tokie terminai: gauja (*classis*), rėda (*ordo*), veislė (*genus*), skirtis (*species*) ir atmaina (*varietas*)⁴. J. A. Pabrėža rašė ir geografijos, arba, pasak E. Reclus, istorijos erdvėje, vadovėlių.

Vienu ar kitu aspektu J. A. Pabrėžos gyvenimas ir darbai nagrinėti V. Biržiškos, V. Gidžiūno, M. Lukšienės, J. Povilonio ir kitų tyrinėtojų⁵. Šiame straipsnyje siekiama giliau pažvelgti į Kretingos vienuolio pamokslus⁶, į jo eilėraščius, mėginama suvokti XIX a. pirmosios pusės kai kurių socialinės būties faktų ir jų atspindžių pamokslininko vaizduotėje sąsajas. Svarbu suprasti visuotinai reikšmingas mąstymo ir pasaulėjautos nuostatas, kurios galbūt atliepia iracionalias, nesąmoningas kuriamas ano laiko Lietuvos kultūros moduliacijas. Kokie vaizdiniai valdo J. A. Pabrėžos vaizduotę? Ar iš jo kūrybos įmanu daryti išvadas apie esmiškas vertybes, kurios motyvavo XIX a. pirmosios pusės Lietuvos ir lietuvių kultūrą?

Atsakant į šiuos klausimus, manoma, kad pamokslai, nors ir būdami literatūrinės periferijos dalykas, gali atskleisti tam tikro laiko dominuojančių vaizdinių bei simbolių radimąsi, kad juose galima išžiūrėti giliuosius egzistencijos lygmenis ir išskirti „pasaulio modelį“, kuris lemia, kaip žmogus suvokia ir išgyvena tikrovę.

J. A. Pabrėžos pamokslai, esantys rinkinyje „Pamokslai Wayringosy Materyjosy“, sakyti apie 1815–1826 metus. Juose daug šio laiko kultūros vertybių, kurios yra egzistencinių sprendimų atskirose istorinėse situacijose rezultatas⁷. Dešifravus vyraujančius J. A. Pabrėžos kūryboje (pamoksluose ir eilėraščiuose) vaizdinius, pasaulėvokos ir pasaulėjautos dominantes, galima išvelgti verčių sistemas, glūdinčias joje ir atspindėjusias tuometinio žmogaus elgseną.

---

⁴ *Dagys J. J. Pabrėžos gyvenimas ir darbai // Jurgis Pabrėža: (1771–1849). – V., 1972. – P. 16.*

⁵ *Biržiška V. Kunigas Jurgis Ambraziejus Pabrėža // Aidai. – 1950. – Nr. 2; Gidžiūnas V. Min. veik.; Lukšienė M. Demokratinė ugdymo mintis Lietuvoje: XVIII a. antroji – XIX a. pirmoji pusė. – V., 1985; Povilonis J. Vienas iškiliausių žemaičių // Naujasis židinys. – 1991. – Nr. 1; Jurgis Pabrėža: (1771–1849). – V., 1972.*

⁶ Naudojama minėtu rinkiniu „Pamokslai Wayringosy Materyjosy“, saugomu Lietuvos MAB RS (f. 9, b. 3360).

⁷ *Tate C. F. The Search for a Method in American Studies. – Minneapolis, 1973. – P. 106.*

Prancūzų revoliucija ir jos padariniai Europoje, jakobinų nesėkmė ir Napoleono žlugimas, restauracija ir Šventoji sąjunga – visa tai vienaip ar kitaip veikė Vakarų Europos žmonių sąmonę. Lenkijos-Lietuvos valstybės žlugimas buvusios Respublikos piliečių galvosėn ir jausėn įbrėžė skaudžios patirties ženklų.

Nors J. A. Pabrėžos požiūris į istorinius įvykius ryškiai neišreikštas, apie juos keliose vietose užsimenama: jie vadinami „blūdu“, kurių žmonės tik dabar pradėję pažinti, su pasibaisėjimu kalbama apie pralietą kraują ir tironybes, kurių tiek daug pridaryta⁸. Tai savotiška solipsistinė pozicija – karti 1794 m. Kosciūškos sukilimo patirtis nuslopinama, neigiamai įvertinama. Ji paslėptu pavidalu įsiliejusi į Kretingos pranciškono eilėraščius. Jų subjektas – „sau žmogelis“, vertinąs moralumą, pats esąs realistas (net pragmatikas), atsigręžia į tradicines šeimos vertybes, jaukiai gyvena idiliško intymumo aplinkoje; sykiu „sau žmoguiui“ trūksta gyvenimo aistros, jis, susikurdamas ribotą Rojaus viziją čia, šioje žemėje, šeimoje, atsisako priešintis likimui; tiki, kad tėra laimingas tik tas, kuris laimę pasiekia savo paties dvasinėmis išgalėmis, nepaisydamas išorinių dalykų. Eilėraštyje „Pypkininkas“ aiškiai atsiribojama nuo pasaulyje vykstančių įvykių, viliamasi individualaus proto galia, švarios sąžinės gėriu: „Wieynok asz liksmas pipka sau kurynu. / Summeny czista niekad nesmutnyies / Ana nebyios kad kyłst perkunyies <...>“⁹. Žmogus trokšta gyventi santaroje su gamta, siekia integralumo su pasauliu, visuotinumą būsenos: „O dums riegiemas at ora ysznikstus / Paduod mon myslys ka ne busiu szliksztus / Primen mon aiyszkiey jog czion giwendamas / Turiu weyziety ką rasiu myrdamas“¹⁰.

J. A. Pabrėžos kūryboje tveriamas žmogaus stoiko modelis. Žmogaus, kuriam prarasti viltį, įpulti desperacijon – tolygu daryti nuodėmę. „Nadieje, ira linksmós laukymys wysa tykray gera, o łabiausey ómžyna cziesliwóma nóu Dyiwa“ (P. 16), – sakoma

⁸ „Tadgi dabarczióu, kada žmonis pradieiy pažinty sawa blūdus, toulidy yr Dyiwas teykieš zwyłkterieiy miłaszyrdingomis akymis ónt žmoniu sawa nóusyžemynósiu: o tóu Rąka sawa yłztyista ónt karoiyma griełznika, teykas padóuty łoskaway ónt yszgelbieiyma jo ysz prapóltiyis <...>“ (P. 2).

⁹ *Biržiška V.* Nežinomi senieji lietuviški tekstai. – P. 43.

¹⁰ Ten pat.

pamokslų rinkinyje. Viltis turinti būti protinga, bendra, nesikeičianti ir atsiduodanti Dievo valiai. Tačiau nereikia per daug viltis Dievu ar savimi, nes tai neprotinga, kaip neprotinga pjauti nearus ar laukti stebuklų iš Dievo neieškant „prigimtu spasabu ónt yšgyiyma“ (P. 42).

Mažiau ryškinama žmogaus buvimas visuomenėje, istorijoje (nors kad jis būna joje, iš pamokslų nesunku nujausti), stipriau – jo vieta gamtoje, apskritai pasaulyje. Nors istorija beveik niekur neįvardijama (tepasakoma, kad reikia žinoti Bažnyčios slėpinių istoriją), nenumaldomai lekiąs laikas, kurio judėjimą perkerta įvairiausių „blūdų“ – revoliucijų, sukilimų, karų – brūkšniai, teigia istorijos vyksmą. „Netrotikemgi darmay <...> ļayka“ (P. 3), – sako J. A. Pabrėža, skatindamas moraliai tobulėti dabar, šiuo metu, neatidėliojant. Galbūt iš istorinės patirties (nors tai gali būti ir religinės tradicijos poveikis) radęsi tokie tėvo Ambraziejaus palyginimai: „Waynó dikó ira giwenyms žmogaus ónt swieta“ (P. 388), žmogus turįs būti „gers žalnieriós“ (P. 389). XIX a. laiko sampratą liudija ir pamokslininko mintis, kad šiame pasaulyje privalome bėgti, stengtis „pri koky Cielaus [tiksló]“ skubintis (P. 389).

J. A. Pabrėžos linkimas visuotinti, kalbėti apie žmogų pasaulyje regimas ir iš kreipinių į pamokslų klausytojus: XVIII a. antrosios pusės valsčionių, gaspadorių, namininką pamokslininkas keičia į mielą krikščionių, klausytoją, pasako – įsidėk, kiekvienas žmogau.

Tėvas Ambraziejus nebekelia XVIII a. antroje pusėje vyravusios pažinimo, arba ontologijos, problematikos, o susitelkia prie antropologijos, žmogaus psichologijos, introspekcijos. Psichologiniu mąstymu norima suprasti savo gyvenimą: aiškinamasi žmonių neapykantos priežastys ir tai, kaip jų išvengti; J. A. Pabrėža siekia, kad klausytojai įsidėtų į galvą, kokiais būdais įgyti kantrybės, kaip ramdyti pyktį, įslenkantį žmogaus vidun. Panašiu metu Johannas Heinrichas Abichtas (1762–1816), I. Kanto pasekėjas, 1804–1816 m. dėstęs Vilniuje, taip pat daug dėmesio skyrė jausmų, valios ir etikos teorijai, mokė, kaip „saugoti vaiką nuo neigiamų emocijų (baimės, gėdos, pykčio, per ankstyvo susipažinimo su seksualiniais klausimais), kurios žeidžia natūralų kūno vystymąsi“¹¹.

Vienur J. A. Pabrėža smulkiai pasakoja, kaip ir kam guostis, jei tavo užpuolė nelaimė, kitur kalba apie kančią ir apie tai, kaip ją

---

¹¹ Lukšienė M. Min. veik. – P. 120.

iškęsti. Jo psichologizmas atitinka ano laiko žmogaus problematikos pokyčius. Štai apie 1835 m. per Juozapo Lopacinskio laidotuves Vilniaus katedroje kunigas Trinkowskis savo pamoksle lenkų kalba sako: „Didžiausia paslaptis žmogui yra žmogus. Kai norime spręsti apie žmones, niekad negalime būti tikri savo sprendimais. Veidas, žodžiai, patys poelgiai ne visuomet yra čia geras atvaizdas. Tų hieroglifų skaitymas labai painus. Tiktai geram žinovui suprantama ši kalba“¹². Kad sugebėtum pažinti žmogų, reikią žinoti visą begalinę žmonių temperamentų, charakterių ir polinkių įvairybę. Reikią „žinoti visą begalinę įvairovę to paties žmogaus įvairiose būsenose ir įvairiomis aplinkybėmis <...>“¹³. Reikią dar pažinti patį save. Net pusė Trinkowskio pamokslų skirta bendriesiems žmogaus psichologijos klausimams. O žymiausias tuomet lenkų religinis rašytojas kunigas P. Semenka veikale „Mistyka“ pateikia detalią pagundos „psichologiją“¹⁴.

XIX a. pradžioje beveik visoje buvusios Respublikos teritorijoje pakyla dvasininkijos moralinio gyvenimo lygmuo, sustiprėja šventa, apaštališka dvasia. Paradoksalu, bet laisvėjančioje Vakarų Europos kultūroje regėti religinio atgimimo ženklų¹⁵. Tai liudija ir J. A. Pabrėžos asmenybė, apaštališką, misijonierišką savo veiklą derinusi su religiniu individualizmu, atsiskyrimu. Kaip misijonierius ir judrus žmogus, tėvas Ambraziejus aplankė daugelį vakarų ir šiaurės Žemaitijos vietų, sakė pamokslus Kretingoje, Salantuose, Mosėdyje, Kalnalyje, Plungėje, Jokūbave, Budriuose, Veiviržėnuose, Vėžaičiuose, Kartenoje, Telšiuose, net Mažosios Lietuvos Šilgaliuose. Antra vertus, dar jaunas būdamas, jis rūpinasi altarija Kartenoje, kur galėtų atsidėti saviems darbams ir dvasinėms pratyboms, tobulinti individualų dvasingumą¹⁶. Tuo laiku vyrauja panašus vidinio gyvenimo tipas, grindžiamas askeze, Dievo garbinimu, pamaldumu, kuris pirmon vieton iškelia Kristaus asmenį ir adoruoja Švč. Jėzaus širdį¹⁷.

¹² Mowy w czasie żałobnych modłów. – Wilno, 1835. – S. 11–12.

¹³ Ibid. – S. 12.

¹⁴ Górski K. Zarys dziejów duchowości w Polsce. – Kraków, 1986. – S. 281.

¹⁵ Ibid. – S. 272.

¹⁶ Vienas iš XIX a. pr. lenkų mesianizmo kūrėjų A. Towianskis teigia, kad svarbiausia pasaulio istorijos problema yra asmens moralinis tobulėjimas, galimas tik „užsidarius savo vidaus vienuolyne“, išsilaisvinus iš „žmogiškumo“, nuo interesų ir geismų, „užsidedus maldomis, paklusnumu, vidiniu triūsu“. – Polska myśl filozoficzna: Oświecenie. Romantyzm. – Warszawa, 1964. – S. 73.

¹⁷ Górski K. Op. cit. – S. 274–276.

J. A. Pabrėža, kaip ir minėtas P. Semenenka, akcentuoja santūrumo dorybę, kuri realizuojama marinantis, pasitraukus nuo materialių daiktų („Jey tóriesis szalyis swieta, busi miłós žmonyms swietyszkyms, pastosi po Karunas Lócy pieriaus“ – P. 369); teigiama, kad turto trokšti reikia saikingai, nes „milieiyms swieta meyly negeró ira óntrós grieks priszings meyley Dyiwa“ (P. 43). Santūrumo įgyjama išsižadant prieraišumo prie asmenų, blaivinant savo vaizduotę. J. A. Pabrėžos pamoksluose gausu kovos su fantazijos monstrais pėdsakų: ją stengiamasi disciplinuoti, neleisti atsirasti blogoms mintims, vaizdiniams, reikalaujama nepiktžodžiauti, nes tai teršia kitų sąmonę. Tačiau gotikinių siaubų neišvengiama: kalbėdamas apie keiksmus, pamokslininkas pateikia šv. Brigitos regėjimą: „Regieiy ta Szwėtoji losnay ysz jóuda ežera yszeýtąty smutna weyda Szaszóulieti, be szyrdyis, nóupjaustitomis łupomis, só nosy atjestó, só akymis ónt skróustu yszsprogósiems: kyrmis grauzy krutynty“ (P. 127); arba: žmonai išėjus gamtiniu reikalu, vyras begėdiškai prie jos kūno prisilytėjęs, ir tada visi viduriai iš jo išsmukę, ir su baisiausiais sopuliais jis numiręs (P. 166).

Labai svarbus ir ženklus J. A. Pabrėžos žodis „nečystata“, kurio analizei skirta daug puslapių. „Kas tay ira Neczistata? <...> Ira neriedliws kuny|zkóma óziwojyms, diełey dagadyiyma neczistam noróu, priszingas pastanawitoy proway nóu Dyiwa“ (P. 332). Neskaistumas praryjantis turtą, šlovę, kenkiantis sielai ir kūnui (P. 145). Pabrėžiama skaistybė yra ypataus griežtumo sau ir kitiems žymuo. Palankumas sau esti dvasios nešvaros ženklas. Skaityti knygas, kurios yra užterštos kūniška meile ir pilnos romansų, begėdysčių, – taip pat didžiulė nuodėmė.

J. A. Pabrėža ypač griežtas žmogaus kūnui. Bet koks nepadorus prisilytėjimas prie savo kūno smerktinas: nuodėmę darai „begiedy|zkay sawys prisytykdams, arba begiedy|zkay pasykasidams, pár mar|zkynius pasytrindams, arba rytiais nepaczziway sawi spaudi-dams“ (P. 150).

Išvardijama daugybė neskaistybės nuodėmių: „kurvystė“, „svetimoterystė“, „sodomystė“, „bestijonystė“ etc. Nuodėmiauja visi, kas „weyz ticziomis, be słószny reykala, ónt giedingu dalu kuna sawa“ (P. 337–338). Dar labiau nusikalsta šitaip žiūrintys į svetimus žmones, į gyvulius (P. 338). Neskaistybės nuodėmė padaroma „yr weyzieiy mó, yr gyrdiejy mó, yr óustidams, yr ka|ztawodams, yr prisytykdams ar tay patsay sawys, ar kytos asabas teyp nesawa

gatunka, kaypo yr sawa <...>“ (P. 335). Šiuo požiūriu tėvas Ambraziejus neatlaidus nė vienam „stonui“: nors daugelis žmonių kūnu esą „panystės stone“, siela – ne; „moterystės stone“ esantys vyrai, kurie myli savo žmonas karšta meile, svetimoteriauja; našlės, kurios „ieško“ savo veido puikumo ir gražumo, kurios savo kūną valgiu tukina, dar gyvos būdamos yra numirusios, – teigia J. A. Pabrėža, parafrazuodamas šv. Povilo žodžius.

Svarstymai apie neskaistybę J. A. Pabrėžos pamoksluose susiję su seksualiniu auklėjimu. Daugelyje ano meto įpročių ir papročių matydamas pavojų dorovei, Kretingos pranciškonas nori pamokyti žmogų, pataisyti jo klaidas, visa palenkti jo moralinei savikūrai.

J. A. Pabrėžos rigorizmas yra radęsis iš žmogaus asketo nuostatų ir įsitikinimo, kad žmogaus (ypač kataliko) kūnas esąs Švenčiausios Dvasios bažnyčia, kurios purvinti nevalia.

Norint išvengti neskaistybės arba ja susitepus, reikia būti jautriam, imtis pasninko ir maldos: susilaikyti nuo valgio ir gėrimo, kankinti kūną mortifikacijomis, aštriomis lenciūginėmis juostelėmis, lyticijomis (P. 156). Maldai taip pat skiriama daug vietos: keliuose pamoksluose aiškinama kiekviena poterių frazė, nes kiekvienas žodis reikšmingas. Kodėl gi mes sakome „Tėve mūsų“, o ne „Sutvėrėjau“ arba „Teisėjau“? – klausia pamokslininkas. Pasak jo, „Tėve“ – tai kreipinys, įkvepiantis meilę ir viltį.

Dauguma minėtų J. A. Pabrėžos žmogaus modelio būdingumų susiję su XIX a. pirmosios pusės dvasinėmis linkmėmis, su žymia jo pamoksluose pranciškoniška dvasia. Atsigręžimas į Kristaus žmogiškumą – pranciškoniško kristocentrinio mokymo atšvaitas, tačiau Švč. Jėzaus širdies garbinimas stiprus visoje XIX a. pirmosios pusės Vakarų Europos kultūroje¹⁸. Gyvenkit, klausytojai, visados Kristaus širdelėj, – sako J. A. Pabrėža, mąstydamas apie Kristaus kančią ir kantrybę (P. 96). Kiekvieną tėvas Ambraziejus kviečia sekti Kristaus pavyzdžiu, bučiuoti jo šventas žaizdas, apmazgoti ašaromis Švenčiausiąjį veidą, apskretusį kraujais, priglausti Kristų savo širdyse (P. 300). Kristų reikia labai gerbti ir mylėti, į jį dėti visas viltis, dažnai minėti jo geradėjystes ir už jas dėkoti, eiti Jėzaus pėdomis, jo klausyti.

Kentėti, pasak pamokslininko, – vadinasi, atsižadėti savo norų ir kantriai priimti tai, ką Dievas tau suteikia. „Yr ūžtyisa nebut žmo-

---

¹⁸ Ibid. – S. 274.

gou trudno wys ketiety, kad nebibut tebmilous zmogos nepaczciway patsay sawi" (P. 364). Tik išrovus iš širdies savimeilę, galima iš tikro pamilti Dievą ir dėl jo malonės visa iškentėti. Jei nesi pajėgus kentėti, prašyk Viešpaties kantrybės, pataria J. A. Pabrėža. Nes „kaypgi necziesliws esi, iey netóri križiaus, tay ira: ko ketiety? kaypgi busi muczelniku, iey netóri ónt sawys tyrionyis? kaypgi busi Mokitynió Chrystusa, iey nekėti parsakioiymu?“ (P. 368). Kentėdamas žmogus darosi panašus į Jėzų Kristų. Tačiau kankinių gali būti dvejopų: velnio ir Jėzaus. Abeji kenčia šiame pasaulyje, tačiau kentėjimas su Kristumi padeda žmogui neprisirišti širdimi nė prie vieno žemiško daikto.

Į J. A. Pabrėžos keliamos žmogaus problematikos centrą išskyla meilės kategorija. Tai vertybė, iš dalies lėmusi XIX a. pradžios Lietuvos kultūros žmonių mintis ir veiksmus, kontroliavusi jų vaizduotę. Meilės idėją įmanu laikyti 1815–1830 m. Lietuvos kultūros simboliu, kuris yra perskverbęs gilius tėvo Ambraziejaus pamokslų sluoksnius, apėmęs esmiškus žmogaus buvimo klodus.

Tai, kad Kretingos vienuolio kūryboje ši kategorija ypač pabrėžta, lėmė ir pranciškonų dvasinis mokslas, ryškiausiai išreikštas J. Duns Scoto darbuose. Kita vertus, tuometiniam Vilniaus universiteto filosofijos profesoriui, F. W. Schellingo idėjų skleidėjui J. Gołuchowskiui (1797–1858), rašiusiam, kad Švietimo pasaulėžiūroje „grėsmingo materializmo baubimas“ susiliejo su „laukiniais revoliucionierių riksmiais“¹⁹, meilė yra sintetinanti sąvoka. Savo veikale „Apmąstymai apie aukščiausias žmogaus problemas“²⁰ meilę jis laiko esmine kategorija, apimančia svarbiausias proto tiesas. Tiktai meilė gali išaiškinti absoliutų kūrimo tikslą: žmogus be meilės nepajėgtų suvokti Dievo. Dėl meilės, kurią Dievas pajutęs savo kūriniais, ir tegalėjęs atsirasti dvasinis pasaulis. Anot J. Gołuchowskio, meilės kategorijoje susijungia teorija ir praktika, mokslas ir gyvenimas, tikėjimas ir protas, filosofija ir religija, laikinybė ir amžinatvė, Dievas ir žmogus bei jam lygūs, asmeniškias ir viešas gyvenimai; šeima, tauta, visa žmonija meilėje susilieja, o atskiras žmogus atranda joje amžinos būties garantą²¹.

Minėtame J. A. Pabrėžos pamokslų rinkinyje meilė aptariama itin plačiai ir visapusiškai. Čia, sekant J. Duns Scotu, teigiama, kad

¹⁹ Polska myśl filozoficzna. – S. 63.

²⁰ Gołuchowski J. Dumania nad najwyzszemi zagadnieniami czlowieka. – T. 1–2. – Wilno, 1861.

²¹ Polska myśl filozoficzna. – S. 268.

Dievas yra palaimingas aukščiausių būdu pats savyje, o ne viršinėje veikloje²², t.y. Dievą mylime dėl neapsakomo jo „doskonavimo“, visa dėl jo mylime: ir savo artimą, ir visus kitus daiktus (P. 68). Meilė susieja mus su Viešpačiu, su mums lygiais tvariniais ir su pasauliu. Dievas mylimas ne dėl naudos, bet dėl gerybės ir gražybės, nes jis aukščiausiasis gėris. O save, žmones ir kitas būtybes mylime dėl to, „iogey mómysó, yr kytusy žmonysó, yr wysusy sótwierymusy, žyb, yr szwyt pats Pons Dyiwš“ (P. 74). Aukščiausiojo gėrio žmogus siekia meilės keliu, šitaip save įprasmindamas. Nusizengti artimo meilės principui – vadinasi, nusizengti ir Dievo meilei: kas nemyli artimo, nemyli ir Dievo (P. 14). Artimą privalome mylėti šventa meile, dosniai ir nesavanaudiškai, taip, kaip Viešpats myli mus, jo paties pašauktus iš nebūties. Pasak pamokslininko, tiksliai tas temylis „prietelių“, kas Dievą myli „asaboje prieteliaus“ (P. 77) – tai ir esanti šventa meilė. Bet mylėti kitą žmogų tik dėl to, kad jis mums naudingas, patinka ar gražu mums jį mylėti – tolygu būti pilnam savimeilės. Save mylėti taip pat reikia, tačiau tiksliai dėl Dievo, todėl privalu nieko sau neleisti, kas gali jį įžeisti. Kai save myli nusileisdamas gyvuliškiems norams, myli netikra, nuodėminga meile. Netikra meilė esanti ir tada, kai visa širdimi palinksti prie žemiškų dalykų. Iš tikrųjų save mylint, pirmiausia rūpinamasi dvasiniais reikalais. Meilei priešingi neapykanta ir papiktinimas, kuriuos J.A. Pabrėža, norėdamas išaiškinti būdus, kaip jų išvengti, plačiai analizuoja.

Dievo meilės ženklai įrašyti žmogaus sieloje ir kūne, jo elgesyje ir darbuose. Jei myli Viešpatį, tai juo džiaugiesi, bijai jo sūniška, o ne belaisvio baime, nes esminė meilės savybė yra laisvė. Dievo meilės ženklas yra ir dėkingumas jam visuose gyvenimo atsitiktinumuose, ir pastangos mąstyti, kaip jis mąsto, ir nuolankumas jam, ir nepaviršutiniška artimo meilė. Tokia meilė neišskiria jokio žmogaus, netgi kito tikėjimo: jį reikia mylėti ne tik žodžiais ir širdimi, bet ir darbais, nes „kas nekėt kyta jebkoky žmogaus, jebkokios Wieros, griezzy“ (P. 44). Tokia meilė esti religinės tolerancijos pamatas: nedera šaipytis iš jokio tikėjimo, kad ir koks jis būtų negeras, negalima tyčiotis iš kitatikių ir netikinčių, net ir trokštant juos į tikrą tikėjimą atversti (P. 30).

---

²² Lietuvių enciklopedija. – Boston, 1955. – T. 5. – P. 241.

Taigi meilė išsprendžia visas esmiškas žmogaus problemas: Dievo ir žmogaus santykio, kūrimo ir jo tikslo, galutinės žmogaus paskirties, nuopuolio ir jo atpirkimo, apreiškimo, laikinos bei būsimos amžinos būties ir nutraukia šydą nuo kitų problemų, kurios be meilės liktų mįslė²³.

* * *

Aptartuose J. A. Pabrėžos pamoksluose išreikšta patirtis atveria vieną iš XIX a. pradžios (1815–1830) galvojimo formų, kurios apibrėžė ir palaikė Lietuvos visuomenės veiklą. „Sau žmogelis“, stoisškai kenčias gyvenimo priespaudą, atsiduodąs Dievo valiai, krikščioniško gyvenimo principais grindžias savo kasdienį buvimą, luomines priedermes, ir žmogus asketas, susirūpinęs dvasiniu tobulėjimu, moraline savo ir aplinkinių sveikata, – šitoks žmogaus tipų derinys skleidžiasi tėvo Ambraziejaus kūryboje, atliepiančioje bendresnes ano meto dvasinio gyvenimo tendencijas. Dvasinė savikūra tada skatino domėtis žmogaus psichologija: taip siekiama suprasti savo gyvenimą, didžiausia paslaptimi žmogui tampa kitas žmogus. Vertybė yra ir šventumas²⁴. Iš asmens vaizduotės šalinami gotikiniai siaubai, propaguojama vaizduotės asketika, kuri dera su šviesiu, viltingu, „be desperacijos“ pasauliu. Šalia vaizduotės blaivumo skatinama ir kūno askezė – aukščiausio laipsnio dvasingumas. Į asmens esmiškų mąstymų centrą stojasi visaapimanti meilė. Meilės vaizdinyje susilydo gyvenimo filosofija, giliausios religinės pajautos, subtili patirtis. Kad šis vaizdinys formavo realybę, veikė žmogaus kultūrinį elgesį, žymu pačiame J. A. Pabrėžos asmenyje ir jo kūryboje. Lyginant su XVIII amžiumi, pakinta požiūris į nusidėjėlių. Dabar į jį kreipiamasi kaip į brolių ar seserį, klausytoją, žmogų, kuriam reikia padėti ne žodžiu, bet veiksmu. Meilės vaizdinys lėmė tuometinio asmens emociingumo tipą, jo elgseną: toleruojami kitatikiai, netikintys, draudžiama tyčiotis iš kitų religijų.

---

²³ Polska myśl filozoficzna. – S. 269.

²⁴ „Kad jis, kazelnynčion įlipęs, Tėve mūsų tesukalbėtų, ir ta jo malda nebūtų be dvasiškos naudos žmonių, nes taip yra už šventą turimas, jog tarsi pats jo pasirodymas jau draudžia žmones ir veda ant gero“, – rašo apie J. A. Pabrėžą M. Valančius. – *Valančius M. Raštai*. – V., 1972. – P. 274.

J. A. Pabrėžos asmenybėje ir veikloje koncentruojasi ano meto ideologiniai, vertybiniai Lietuvos kultūros rūpesčiai ir interesai: renkamas Lietuvos augalų herbaras, kuriami augalų lietuviški vardai, objektai apgaubiami sutvarkytos kalbos erdve²⁵, rengiamas pirmasis geografijos vadovėlis, užsiimama mediko praktika, seksualiniu auklėjimu. Bylūs yra J. A. Pabrėžos dalyvavimas 1794 m. Kosciuškos sukilime (liberalaus, permainų siekiančio žmogaus dvasios krypsnys) ir kelias į dvasininko luomą (atsidavimas autoritetui, tradicijai). Visos šios kultūrinės įtampos ir rūpesčiai J. A. Pabrėžos mėginta išspręsti savo gyvenimu ir kūryba.

---

²⁵ Kalbos, kaip rūpesčio, suvoktis akivaizdi 1843 m. S. Daukanto laiške vyskupui Simonui Mykolui Giedraičiui. Jame prašoma maldų knygos rankraštį pavesti „kunigui kanauninkui Giniotui ir kunigui tretininkui Pabrėžai, kaip geriausiai mokantiems šią kalbą, peržiūrėti šį rankraštį ir tuos žodžius, kurie jiems pasirodys per seni ir neverti toliau vartoti gryninant kalbą, užbraukti ir viršuje įrašyti laikomus tinkamiausiais“. – *Daukantas S. Raštai*. – V., 1976. – T. 2. – P. 715.